

razmere med pripadniki različnih jugoslovanskih narodov, ki bivajo v različnih imigrantskih družbah.

Nacionalizmi v prostoru Jugoslavije ne nastajajo le v medsebojnih razmerjih med sprtimi narodi, marveč tudi kot reakcija proti poskusom centralizacije razpadajoče zvezne države. Obstoje centralizirane zvezne države se kaže kot trajnejši interes največjega jugoslovanskega naroda (Smith, 69–77).

VIRI:

1. R. Rizman: Teoretske strategije v študijah o etnonacionalizmu, Teorija in praksa 8–9/1991, str. 939–954.
2. Zbornik: Študije o etnonacionalizmu, uredil R. Rizman; Krt (knjižna zbirka 39), Ljubljana 1991:
  - R. Rizman: Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma;
  - J. Armstrong: Pristop k nastanku narodov;
  - P. Alter: Kaj je nacionalizem?;
  - A. Smith: Genealogija narodov;
  - T. Mayer: Razlikovati narod: etnos in demos;
  - E. Tiryakian, M. Nevitte: Nacionalizem in modernost;
  - T. Todorov: Narod in nacionalizem;
  - W. Connor: Ekonomski nacionalizem ali etnonacionalizem;
  - S. Citron: Nacionalni mit;
  - R. Szporluk: Komunizem in nacionalizem;
  - G. Rothschild: Etničnost in država.
3. A. Smith: State-Making and Nation Building, v: J. Hall ed.: States in History, Basil Blackwell, London 1986, str. 228–263.
4. R. Jackson: Ethnicity, v G. Sartory: Social Science Concepts, Sage, London 1984, str. 203–233.
5. Slovensko javno mnenje 90/2, RI FSPN, Ljubljana 1990.

DRAGO ZAJC

Politična modernizacija in oblikovanje opozicijskega pluralizma

1. Uvod – politična modernizacija kot pogoj preobrazbe postkomunističnih družb

Politologi, ekonomisti in drugi družboslovci v ocenah sodobnih družb poudarjajo gospodarski razvoj in politično stabilnost, ki naj bi bila dva med seboj tesno povezana dejavnika. Pri tem naj bi bila politična stabilnost dolgoročno odvisna od razvoja političnih institucij oz. od njihove sposobnosti vključevanja novih družbenih skupin v politično odločanje. Prav to naj bi političnim institucijam dajalo potrebno legitimnost, na drugi strani pa povečevalo njihovo sposobnost pri oblikovanju skupnega družbenega interesa.¹ Pristop, ki splošni družbeni razvoj povezuje z modernizacijo političnih institucij, nima svojega pomena le pri presojanju daljših zgodovinskih obdobj, ko gre za postopno politično evolucijo, ampak tudi za analizo hitrih sprememb v sodobnih družbah, še posebej tistih, v katerih prihaja do hitrega razpada realsocialističnih sistemov, ki jih pojmuje kot razvojno zastarele, »protimoderne« ali kvečjemu »obmoderne«. Politična modernizacija kot splo-

¹ Glej npr. S. P. Huntington, Political order in Changing Societies, New Haven and London, YUP 1969, str. 4

šen pojem označuje spremembe v distribuciji družbene moči v smislu njene disperzije, hkrati pa pomeni tudi racionalizacijo oblasti, ki postane »javna«, to je transparentna, omejevana in nadzorovana. Oblast preneha biti monopolna v tem smislu, da ni namenjena več uresničevanju nekih zgodovinskih ciljev ali zagotavljanju vodilnega položaja določenih družbenih razredov, ampak je zamenljiva.

Politična modernizacija pa konkretno pomeni različne oblike demokratizacije, vključno z vzpostavljanjem demokratičnih institucij. Pomeni, da se (a) širijo možnosti politične participacije na podlagi pravice do enakosti in svobode političnega združevanja, kar omogoča enakopravno vključevanje vsem družbenim skupinam. Prav tako omogoča (b) izražanja nezadovoljstva in nestrinjanja z neko obstoječo razporeditvijo družbene moči, še posebej pa nasprotovanje politikam vladajoče stranke. Vzpostavljajo se (c) demokratične predstavniške institucije in pravila parlamentarnega sistema, ki predpostavljajo odprto politično igro moči ter omogočajo, da se interesna nasprotja razrešujejo s postopki odločanja v posameznih fazah zakonodajnega procesa (to npr. vključuje opustitev različnih načinov predstavnštva, omejitev na enodomnost ali kvečjemu na dvodomnost, ustanovitev sodobnih delovnih teles parlamenta itd.). V skladu s temi demokratičnimi pravili pa se sprejema tudi načelo, da sta oblast in opozicija enako legitimni, saj sta del istega volilnega telesa.

Politična modernizacija je seveda v vsaki družbi tesno povezana z modernizacijo na gospodarskem, tehnološkem, kulturnem, izobraževalnem, informacijskem ter zlasti raziskovalnem področju – vsi ti procesi so sicer med seboj odvisni, vendar se že v normalnem zgodovinskem razvoju različno odvijajo. Na ustvarjanje pogojev za politično modernizacijo tudi v avtoritarnih in enostrankarskih sistemih lahko vplivajo druga področja, zlasti kultura kot varuh tradicionalnih vrednot, vendar pa so videti pomembnejše spremembe v sami civilni družbi. Ob hitrih spremembah in prehodu v demokratično urejeno družbo pa je cela vrsta nevarnosti, da bodo zaostajanja na enem področju zavrla procese in nujne premike na drugih področjih. Zlasti je treba upoštevati, da je nemogoč hiter in neboleč prehod v tržno gospodarstvo oz. iz kolektivistične v individualistično družbo. Predpostavljamo, da bi se ob večjih socialnih pretresih in gospodarskih zastojih tudi na Slovenskem lahko začele uveljavljati določene težnje k »retradicionalizaciji« celotnega družbenega življenja – te težnje so se npr. izrazito uveljavile v vrsti nekdanjih socialističnih družb.² Povsem izrazite pa so v nekaterih vzhodnoevropskih državah, npr. v Sovjetski zvezi, Romuniji in Bolgariji, v Jugoslaviji pa zlasti v Srbiji in Črni gori, kjer je nekdanjim realsocialističnim vladavinam uspelo skoraj povsem uničiti avtonomnost civilne družbe.³ Možnosti retradicionalizacije se skrivajo predvsem v politični kulturi, za katero je značilen nemoderen odnos do politike, ki se kaže v svojevrstnem »begu« od vsega političnega in še posebej v slabo razvitih usmeritvah k političnemu sodelovanju.⁴

Vendar slovenska družba kljub preteklemu razvoju ni bila povsem nerazvita in zaprta – komunikacijsko, informacijsko in gospodarsko je bila dokaj povezana z razvitim svetom in modernimi, demokratičnimi državami (prav v zadnjem desetletju so se te oblike povezanosti Slovenije z drugimi zahodnimi državami povečevale, zmanjševale pa so se z drugimi republikami). Med vsemi državami Vzhodne

² Veljko Rus, Ali je socializem mogoče modernizirati, Delo, 17. X. 1990.

³ Glej npr. referate in razpravo na mednarodni konferenci Power and Opposition in Post-Communist Societies, Foundations of Pluralism in East-Central Europe, Timisoara, 25.–27. marca 1991 (med njimi D. ZAJc, Democratisation in Multinational Society, The Case of Yugoslavia and Slovenia)

⁴ Dahl, Robert, Poliarhcy – Participation and Oposition, New Haven and London, YUP 1971, str. 152–162

Evrope je bila pri nas znanost najbolj razvita – tako po vlaganjih kot po številu raziskovalcev (danes je v Sloveniji več znanja, kot ga je mogoče izkoristiti).⁵ Izredno razvita, celo v primerjavi z razvitimi zahodnimi državami, sta tudi kultura, zdravstvo itd.

Kljub preteklemu razvoju torej ne moremo reči, da je slovenska družba manj prilagodljiva in nepripravljena na vsesplošno modernizacijo. Problem je bolj povezanost in pretehtanost teh sprememb, zlasti glede na stopnjo avtonomnosti, ki jo moramo pustiti tem področjem, zato da ohranijo lastno motiviranost za spremembe. Seveda pa je to odvisno tudi od političnih ocen spreminjanja družbene moči. Njena radikalna redistribucija je bila v okviru politične modernizacije opravljena na prvih večstrankarskih povojnih volitvah. Vprašanje je torej, ali in koliko je treba posegati na druga področja oz. kolikšno stopnjo samostojnosti naj bi ta imela pri nadaljnji preobrazbi ter kako globoke naj bi bile te spremembe. Zaradi podcenjevanja pomena politične modernizacije, ki naj bi redistribucijo opravila le na površini, in strahu, da se reforme na drugih področjih ne bi izjalovile, pa utegne priti tudi do nedomišljenih in radikalnih posegov, ki bi lahko imeli nasprotno učinke in povratno vplivali na že dosežene politične spremembe (poglobili nasprotja in dokončno utrdili dva bloka v slovenskem političnem prostoru). Tak primer so pri nas v zadnjem času spremembe na gospodarskem področju, ki so odvisne od pravilne usmeritve v tržno gospodarstvo in od spontanega nastajanja zasebne lastnine. Težnja po privatizaciji redistribucijskega tipa, ki izvira iz zahteve po globinskih spremembah v družbi, bi lahko povzročila pretese, ki bodo slabili učinkovitost gospodarstva, s tem pa tudi zmanjševali naravne spremembe (prenovo iz sebe) na drugih področjih. Upoštevati je torej treba, da je politična modernizacija že pognala razvoj na vseh področjih in da tega razvoja tudi na gospodarskem področju v smeri tržnosti in kompetitivnosti ni mogoče ustaviti.⁶

2. *Politična modernizacija kot proces priznavanja legalnosti opozicije*

Glede na to, da politično modernizacijo v širšem smislu pojmuje kot demokratizacijo, ki poteka v prelomnih zgodovinskih obdobjih znotraj izredno zapletenih in tudi protislovnih procesov (še posebej če je ne pojmuje zgolj kot nasprotje nekega prejšnjega sistema), moramo ločevati med politično participacijo in oblikovanjem opozicije. Oba procesa namreč tudi v normalnem razvoju ne potekata nujno sočasno oz. skoraj pogosteje različno. Tako v praksi kot v teoriji je znano, da se opozicija lahko oblikuje prej kot politična participacija, da se prava opozicija razvije šele iz predhodno razvite politične participacije in da sta oba procesa lahko povezana.⁷ Najbolj značilen za nekdanje realsocialistične države je prvi model, to je preoblikovanje neformalne opozicije v politične stranke, ki zaradi vsesplošnega ideološkega nadzora nad vsemi področji in represije poteka izredno počasi. Tej fazi sledi hitro oblikovanje strank in razmerja med večino in opozicijo, ki je zaradi tega še dokaj nestabilno.

Institucija opozicije je pojmovana kot ena največjih odkritij moderne politične in zlasti parlamentarne prakse.⁸ Razlog, zakaj se v vsakem, zlasti mladem politič-

⁵ Glej npr. tudi zadnjo izjavo ministra za znanost in tehnologijo P. Tanciga v govoru v Dragi 30. IX. 1991

⁶ Glej npr. A. Bajt, Zdaj bi pa že bil čas, da se kaj stori za gospodarstvo, NR, št. 16 (30. VIII. 1991) ali O slovenski gospodarski politiki, Delo, 4. IX. 1991

⁷ Dahl, Robert, prav tam, str. 33–40

⁸ Dahl, Robert, *Political Opposition in Western Democracies*, YUP, New Haven and London 1969, str. XVII–XVIII

nopluralističnem sistemu moramo ukvarjati z vprašanjem vzpostavljanja odnosa med večino in opozicijo, je v praktični politični izkušnji, ki kaže, da v moderni državi kljub organiziranemu strankarstvu ni mogoče govoriti o pravi demokraciji brez legalne, upoštevané in močne opozicije. Dinamična in kritična opozicija je na drugi strani eden od prvih pogojev učinkovitosti celotnega političnega sistema. Vprašanje politične modernizacije je torej povsem konkretno povezano s pravico do organiziranega ali drugačnega nasprotovanja.

Tudi v teoriji najdemo dovolj tehtnih spoznanj o tem, da prav opozicija s svojim delovanjem najbolj prispeva k uresničevanju temeljnega cilja modernega političnega življenja, to je oblikovanje skupnega interesa (*bonum commune*) na demokratičen način kot aposteriorne kategorije.⁹ Svobodno izražanje mnenja in neovirana možnost za nasprotovanje v predparlamentarnih in parlamentarnih postopkih sta glavni pogoj demokracije, ki se v modernih državah uresničuje prav z odnosom med pozicijo in opozicijo. V totalitarnih ali v poldemokracijskih državah ni prave opozicije, ker je splošni interes že vnaprej dan (vsiljen ali s pomočjo masovne propagande in šolske vzgoje vcepljen) in poznan. Oblikuje ga nek center ideološke in materialne moči, ki ga s sredstvi preprečevanja in nasilja predstavlja kot najboljši izraz interesov vseh posameznikov in slojev (razredov) ali pa kot dolgoročni («zgodovinski») interes vseh v t. i. družbi »prehodnega obdobja«. Politične elite socialističnih držav so v opoziciji vedno videle nevarnost in izenačevale opozicijo z nasiljem in razpadom ali pa v njej videle zgolj trošenje energije. Na drugi strani pa o opoziciji ne moremo govoriti tudi v nerazvitih družbah, v katerih do prave strukturiranosti pravzaprav še ni prišlo in so politični interesi še v nekem embrionalnem stanju. V takih državah so različne ljudske fronte, množična gibanja z nekaj preprostimi cilji itd. (Tudi v predvojni Evropi lahko najdemo različna ljudskofrontna gibanja, preko katerih so hotele komunistične stranke posameznih držav razširiti svoj vpliv z mobiliziranjem najrazličnejših slojev proti nevarnosti fašizma in nacizma).

Zato ni čudno, da v sodobni politološki literaturi najdemo delitev političnih sistemov na tiste brez opozicije in tiste z razvito opozicijo – ti naj bi temeljili na spoštovanju demokratičnih pravil in sprejemanju kompromisnih rešitev.¹⁰ Delovanje teh sistemov predpostavlja majhne razlike med strankami ali pa majhen pomen ideološkosti nasploh – delovanje opozicije je v sodobnih parlamentarnih državah (razen v redkih, kjer je še t. i. »radikalna« opozicija) usmerjeno predvsem proti konkretnim politikam in odločitvam vlade. Opozicijske stranke so torej v svojih zahtevah zmerne in lojalne. Razvita opozicija pa opravlja izredno pomembne funkcije za delovanje samega političnega sistema. Med temi sta npr. tudi predstavljanje interesov, ki jih vlada slabo zastopa, in konkretna kritika pomanjkljivosti dela vlade – od sposobnosti vlade, da to kritiko sprejema, je precej odvisna njena učinkovitost. Opozicija s svojim delovanjem daje vladi tudi izredno pomembne informacije o reagiranju javnosti na predvidene ukrepe. Predvsem pa je pomembno, da ob kritiki konkretnega delovanja vlade razvija tudi alternativne rešitve in programe.¹¹

Vse navedene opredelitve oblik in načinov delovanja (funkcij) opozicije so pomembne za razumevanje naše politične modernizacije. Vendar je za nas bistve-

⁹ Glej npr. A. Bibič, *Racionalnost in razsežja opozicije*, v: *Parlamentarizem, dileme in perspektive*, Politološki dnevi, Ankarar 1991, Zbornik razprav, FSPN, Ljubljana 1991, str. 62.

¹⁰ Aron, Raymond, *Democratie et Totalitarisme*, Paris, Galimard str. 85–88.

¹¹ Glej npr. Košunica Vojislav, *Politički sistem kapitalizma i opozicija*, Beograd, IDN 1987, str. 6–7 ali Lukšič Igor, *Opozicija – njene funkcije in tipi*, ČKZ št. 132/133, str. 106–125.

nega pomena še ena delitev, s katero se izraža vsa zapletenost odnosov med civilno družbo in državo. To je delitev opozicije na t. i. socialno oz. neformalno in institucionalno (parlamentarno) opozicijo – druga je dejansko posledica priznanja nekega opozicijskega delovanja kot lojalnega ali legitimnega. Brez te delitve bi namreč težje razumeli spremembe v slovenskem političnem prostoru, ki so se začele že v začetku osemdesetih let, in procese, ki so privedli do tega, da se je Zveza komunistov morala odpovedati monopolu. Prav tako ne bi mogli povsem razumeti, zakaj se je v Sloveniji oblikovalo sedanje razmerje med večino in opozicijo, in oceniti njegove trajnosti.

Načini priznanja (implicitnega ali formalnega) opozicije so imeli v nekdanjih realsocialističnih državah svoje posebnosti, saj je monopolna stranka utemeljevala svojo vlogo na posebni ideologiji in zgodovinskem poslanstvu in ne le na večji sposobnosti obvladovati vzvode oblasti. Priznavanje opozicije oz. dopuščanje konkurenčnih strank je v bistvu bilo odpovedovanje vodilni vlogi v celotni družbi in ne le sestop z oblasti. Stranke, ki so v Sloveniji in drugih republikah imele naravo opozicije, so šele neposredno pred volitvami postale tudi legalne. Šele s svobodnimi in demokratičnimi volitvami pa so postale legalne stranke tudi parlamentarne – volitve prvič oblikujejo v parlamentu legitimno večino in manjšino. Stranke, ki so nastopile same ali v koaliciji in na volitvah zmagale, ter stranke, ki so dobile manj glasov, vendar dovolj, da so dobile vsaj en sedež v parlamentu, so stopile v določeno razmerje, za katero je značilna politična kompetitivnost, vendar tudi sodelovanje. Pri tem moramo upoštevati, da na oblikovanje vsakega modela bistveno vplivajo pogoji njegovega nastanka, in tudi, da je vsako razmerje povezano s politično stabilnostjo.

3. Oblikovanje kompetitivnega strankarskega sistema iz opozicijskih ravnanj

Kompetitivni strankarski sistem se v Sloveniji ni oblikoval ob neki normalni interesni diferenciaciji, ki poteka skladno z razvojem, ampak je rezultat silovitih in pogosto tveganih prizadevanj najrazličnejših skupin, da uveljavijo določene pravice, še posebej pravico do nasprotovanja oblasti in organiziranega nasprotovanja. Čeprav je šlo za klasične politične pravice (in ne za neke povsem nove), je bil ta proces izpostavljen velikemu nasprotovanju, preoblikovanje socialne in neformalne (neparlamentarne) opozicije (različnih gibanj in zvez) v formalno in parlamentarno pa je potekalo zelo počasi. Za ta proces pa so značilni tudi poskusi reformiranja prejšnjega samoupravnega družbenega modela (te pobude so nastajale zlasti v Sloveniji) oz. nove strategije nekdanje slovenske politične elite. Medtem ko je strategija sestopa z oblasti omogočala mehkejši prehod v parlamentarno demokracijo (do uzakonitve strankarstva je dejansko prišlo že v republiški skupščini v stari sestavi, septembra 1989), je pritisk vedno bolj organizirane opozicije omogočal hitre in radikalne premike (kar nekako ustreza splošnemu vzhodnoevropskemu načinu prehoda v parlamentarno demokracijo). Nastanek opozicijskega pluralizma pa bi v Sloveniji lahko povezali tudi s prizadevanji za nacionalno osamosvojitvev, ki sodi med klasične načine politične modernizacije.¹² Posebnosti tega procesa so močno vplivale na oblikovanost strank in njihova medsebojna razmerja, na oblikovanje strankarskih koalicij in končno na oblikovanje razmerja med večino in opozicijo. Pri tem lahko ugotavljamo tako skupne jugoslovanske značilnosti kot

¹² Robert Dahl, prav tam, str. 33–47.

podobnost z nekaterimi »zahodnimi« vzhodnoevropskimi državami (Poljsko, Češko in Slovaško ter Madžarsko).

Značilno za Slovenijo je, da so se je v začetku 80-ih let pojavila številna gibanja (mirovna, ekološka, duhovna, feministična itd.), ki so bila sprva alternativna, postopoma pa je njihovo delovanje dobivalo tudi značilnosti nasprotovanja institucijam in opozicije oblasti. Ta gibanja so prva v Vzhodni Evropi opozorila na vprašanje avtonomnosti civilne družbe od mehanizmov sistema ter postala neformalna opozicija (z izjemo Poljske, kjer je imela Solidarnost tak pomen že na začetku tega desetletja). Sredi 80. let lahko že govorimo o elementarni bipolarnosti političnega prostora, ki se začne deliti na civilno družbo in »socializmu zavezane sile«. Od 1987 do 1989 je postalo vprašanje legitimnosti vseh interesov in delovanja pravne države temeljno vprašanje modernizacije slovenske družbe v celoti – ne le demokratizacije, ampak tudi prihodnjega razvoja. S tem se je začel proces radikalne preobrazbe omejenega socialnega (samoupravnega, neopozicijskega) pluralizma v novo obliko modernega političnega (opozicijskega) pluralizma. V tej fazi so se začele kazati med republikami večje razlike, saj je v Sloveniji (deloma na Hrvaškem) prišlo do izjemne organiziranosti civilne družbe – nekatera gibanja so iz alternativnih postajala političnoopozicijska, podobne značilnosti pa je dobivala tudi organizacija mladine (ZSMS). Nekatere skupine intelektualcev strokovnjakov (npr. za ustavno pravo, teorijo države ali javne uprave) so začele dobivati naravo neparlamentarne opozicije, oblast pa jih je začela priznavati, s tem da je njihovim predstavnikom omogočala udeležbo v nekaterih organih (npr. v ustavni komisiji Skupščine SRS itd.). V teh procesih so posebno vlogo odigrale različne asociacije in društva – med njimi zlasti Društvo slovenskih pisateljev, ki se je zavzemalo za človekove pravice ter sodelovalo s sociološkim združenjem pri pripravi alternativnega ustavnega besedila. Društvo slovenskih politologov je podprlo zamisel o političnem pluralizmu z organiziranjem strokovnih posvetovanj (v predhodni razpravi o amandmajih k zvezni ustavi je nasprotovalo njihovemu sprejetju). Pomembno vlogo sta imela Svet za človekove pravice pri SZDL (t. i. Bavconov svet) in še posebej Odbor za človekove pravice (ustanovljen l. 1988 za obrambo štirih obtožencev pred vojaškim sodiščem). Ta odbor je postavil zahteve, ki so bile do tedaj najbolj celovito izoblikovane zahteve za pravno državo. Vplival je na organiziranost opozicije in oblikovanje političnega pluralizma.

Druga značilnost procesa politične modernizacije v Sloveniji pa je bila poudarjanje vloge naroda in njegove pravice do samostojnosti – to vprašanje se je na ravni Jugoslavije pojavilo kot dilema o izvorni suverenosti in delovanju skupne države. V Jugoslaviji so se namreč zaradi vedno večjih razlik v razvoju (kljub velikim vlaganjem v neproduktivna področja) in zaradi dejanskega nedelovanja samoupravnega sistema začele uveljavljati težnje po centralizaciji odločanja, ki so se najbolj izrazito izrazile v osnutku amandmajev k zvezni ustavi (objavljenem v Delu 13. januarja 1988). Celotna javna razprava o ustavnih amandmajih, ki je sledila, je bila bistvo celotnega spopada med silami demokratizacije in konzervativnimi silami v Jugoslaviji, ki so se čutile ogrožene zaradi modernizacije, in je napovedovala prihodnje dogodke ter povezave v slovenskem političnem prostoru. Pomemben pospešek ustvarjanju opozicijskega razpoloženja v slovenski javnosti je dalo sprejetje dopolnil k zvezni ustavi v slovenski skupščini – takratni poslanci so to storili kljub opozorilom, da gre za omejevanje slovenske suverenosti, in zahtevam, da je te spremembe treba sprejemati z referendumom.

Na slovenski politični sceni smo tako že konec l. 1989 dobili dve skupini strank – na eni strani t. i. »nove«, ki so zrastle iz različnih gibanj in opozicijskih skupin, in

»prenovljene«, ki so imele svoj izvor v prejšnjem sistemu, vendar so se odpovedale dogmi o vodilni vlogi Zveze komunistov ter sprejele politično kompetitivnost in se na volitvah pojavile samostojno. Iz svojih programov so črtale dogmatske opredelitve o svoji vodilni ali združevalni vlogi ter v praksi začele uresničevati različne variante socialdemokratskih vrednot. Združen nastop novih strank na volitvah spomladi l. 1990 ni samo omogočil nastanka nove strankarske pluralistične demokracije in prve delitve na večino in opozicijo, ampak je povzročil tudi radikalno redistribucijo družbene moči kot prvega pogoja za politično modernizacijo.

Vendar tudi v Sloveniji za volitve 1990 velja dvoje – da so bile bolj »protivolitve« in da so zato ustvarile na slovenski politični sceni dva bloka (Demos je dobil približno 55% glasov, preostale pa opozicija). Prišlo je torej do polarizacije, ki naj bi bila nujna ali vsaj razumljiva glede na prejšnje petinštirideset let trajajoče obdobje političnega monizma. S to bipolarnostjo se ujemajo nekatere ugotovitve, po katerih naj bi tudi v Sloveniji (tako kot v drugih republikah) dobile najmanj glasov liberalne stranke (zaradi premajhne tradicije in neizoblikovanosti družbenih slojev, ki bi podpirali takšne opcije) in še te naj bi se razdelile znotraj dveh prevladujočih blokov.¹³ Na drugi strani pa je izza te dvopolne razdelitve mogoče ugotavljati neko tripolno strukturo, ki verjetno bolj organsko napolnjuje slovenski politični prostor in realneje izraža stališča slovenskih volilcev. Po drugih ocenah naj bi volilci prav sredinskim ali liberalnim strankam dali največ glasov – liberalne ali proliberalne stranke (Liberalna, Liberalno-demokratska, SDZ, SDZS) naj bi zbrale kar 44% glasov, medtem ko je za kmečko-katoliški blok dalo glasove 26% volilcev, za prenoviteljsko-socialistični pa skupaj 22% volilcev.¹⁴ Takšna ocena, ki nedvomno temelji na nekoliko širših merilih razvrščanja strank, vendarle opozarja, da je označevanje slovenskega prostora kot izrazito dvoblokovskega najmanj preozko in dolgoročno močno vprašljivo. Takšna tripolnost, ki je izraz celotne politične mavrice in celo potrjuje že pred vojno prisotno triblokovsko politično delitev, opozarja na specifičen proces slovenske politične modernizacije.

Nakazana tripolnost ponovno opozarja na velike razlike med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami, če je ne dokazujejo že deleži glasov za »nekdanje« oz. »prenovljene« stranke. V primerjavi s Srbijo, kjer so zmagali preimenovani komunisti, in Črno goro, kjer je zmagala ZK ČG (podobno so zmagali na volitvah l. 1990 samo še bolgarski komunisti), so v vseh drugih republikah zmagale »nove« stranke ali koalicija »novih« strank.¹⁵ Vendar so razlike tudi med štirimi republikami nekoliko bolj očitne, če primerjamo rezultate volitev v posamezne republiške parlamente (pri čemer moramo imeti pred očmi tudi velike razlike v volilnih sistemih in v sestavi parlamentov). Razen v Srbiji, kjer je ZK Srbije, preimenovana v Socialistično stranko Srbije, dobila 46% glasov, in Črni gori, kjer je ZK Črne gore dobila 64% glasov, so prenovljene stranke v vseh drugih republikah dobile bistveno manj glasov (hrvaška SDP 23,6%, makedonska SDP 17,2%, slovenska SDP 17,2%, ZK BiH pa 8,0% glasov).¹⁶

¹³ Glej V. Goati, Svobodne volitve v Jugoslaviji 1990, TiP, št. 6–6, str. 596.

¹⁴ Glej npr. Milan Zver, Za reafirmacijo političnega trikotnika, Večer, 3. VIII. 1991.

¹⁵ Nekateri raziskovalci opozarjajo s tem v zvezi, da je bila ZK v nerazvitih okoljih teh republik edini možni okvir za izražanje aktivizma in kanal za družbeno promocijo, da je njen organizacijski model tem okoljem najbolj ustrejal itd. Prav tako naj bi volitve v Srbiji in Črni gori obema strankama, ki sta zmagali, pretrgale prejšnjo »neznosno lahkost vladanja« (glej npr. V. Goati, Svobodne volitve v Jugoslaviji 1990, TiP, št. 6–7, str. 596).

¹⁶ Glej V. Goati, prav tam (zaradi pomanjkanja uradnih podatkov so za posamezne republike navedene le približne ocene).

Na oblikovanje razmerja med opozicijo in večino so končno vplivale tudi velike razlike v sestavi skupščin oz. parlamentov v posameznih republikah in volilnih sistemih. Glede na to, da se v republikah, kjer je bil uveljavljen proporcionalni sistem, volja volilnega telesa neposredno izraža v strukturi poslancev, lahko rečemo, da se ta volja neposredno izraža tudi v razmerju med opozicijo in večino, ki s tem obe dobivata večjo legitimnost. Nasprotno pa v republikah, kjer so se oprli na večinsko načelo, prihaja do velikih odstopanj od volje volilcev in s tem do deformacij v razmerju med večino in opozicijo (tako npr. so stranke, ki so dobile na volitvah le relativno večino, dobile v parlamentu dvotretjinsko večino in vse druge stranke potisnile v opozicijo).

Na podlagi nekaterih elementov – zlasti nakazane tripolne strukture ter boljšega izražanja volje volilnega telesa – bi lahko postavili hipotezo, da je proces vzpostavljanja pluralistične (opozicijske) demokracije ter modernega parlamentarnega sistema v Sloveniji bolj podoben procesom v nekaterih razvitejših vzhodnoevropskih državah kot pa procesom v drugih republikah. Vendar je naš način vzpostavljanja razmerja med večino in opozicijo v primerjavi z nekaterimi drugimi »zahodnimi« vzhodnoevropskimi državami spet različen. Našo opozicijo (podobno kot še v štirih drugih republikah) namreč sestavljajo prejšnje stranke, ki so sestopile z oblasti (te prenovljene in modernizirane pogosto izredno kritično obravnavajo prejšnje obdobje). V drugih vzhodnoevropskih državah pa imajo tudi v opoziciji pomembno vlogo »nove« stranke, medtem ko so prejšnje stranke marginalizirane.¹⁷

V tem našem prikazu sprememb v slovenskem političnem prostoru v širšem kontekstu politične modernizacije smo opozorili, da je strankarstvo pri nas (kot tudi povsod drugod v Vzhodni Evropi) pravzaprav posledica uveljavljanja opozicijskih ravnanj. Tudi oblikovanost strank in njihova programska usmerjenost sta v določeni meri posledica opozicijske usmerjenosti nasproti prejšnjemu sistemu in strankam, ki so v njem nastale – iz tega sledi tudi sedanja dvoblokovska razdelitev. Tako oblikovani strankarski sistem vendarle še ni povsem stabilen, kljub temu da obstajata precej močna vladna koalicija in opozicija. V našem prikazu smo tudi opozorili na določene podobnosti teh procesov tako z nekaterimi drugimi republikami kot z nekaterimi drugimi razvitejšimi vzhodnoevropskimi državami, kjer potekajo procesi politične modernizacije podobno hitro in učinkovito. Vendar ima Slovenija precejšnje prednosti tako v stopnji razvitosti kot v politični strukturiranosti, ki bi jih morala učinkoviteje uporabiti. Ob tem pa lahko tudi povzamemo, da bi bilo za prihodnjo politično stabilnost in hitrejši razvoj bolj produktivno takšno razmerje med večino in opozicijo, ki ne bi nujno izražalo le neke dvoblokovske delitve, ampak celotno (tripolno) strukturo političnih interesov. Prednosti take strukture – v primerjavi z blokovskimi delitvami, ki prevladujejo povsod v Vzhodni Evropi, so velike.¹⁸ Zato pa je potrebna večja mera politične kulture, strpnosti in tolerance, pa tudi usmerjenosti v prihodnost.

¹⁷ Na Madžarskem npr. sestavljajo vladno večino Madžarski demokratični forum, Združenje malih posestnikov in Krščansko-demokratska stranka, v opoziciji pa so Svobodni demokrati, Mladi demokrati (Fidesz) in prejšnja Komunistična socialistična stranka.

¹⁸ Glej tudi Jozsef Szajer, Political differentiation during the democratic transition, *Uncaptive minds*, Summer 1991, str. 42.